

JEMNITZ JÁNOS

Kortársak a Párizsi Kommünről

Az évforduló alkalmából igyekszünk törleszteni valamit abból az adósságból, ami a kommünárok emlékiratainak magyar nyelvű megjelentetése terén terhel bennünket. Az elmúlt évszázad alatt — csak részben érthető okok folytán — nagyon kevés juthatott el a számos memoárból a magyar olvasóközönséghez. Lissagaray nevezetes művét, amelyet a legjobbak között tarthatunk nyilván, s amelyet a szerző londoni emigrációs éveinek idején Eleanor Marx fordított le angolra, mintegy ötven évvel később, a magyar Kommün bukása után Weltner Jakab fordította magyarra a bécsi emigrációban,¹ s azóta is könyvészeti ritkaságnak számít. 1951-ben, a Párizsi Kommün 80. évfordulójára jelent meg a Művelt Nép könyvkiadónál Aranyossi Magda és Erényi Tibor szerkesztésében egy válogatás, amely — ilyen terjedelemben és teljességben először — magyar nyelven szólaltatta meg a Kommün harcosait. A válogatás elsősorban Lissagaray említett művére támaszkodott, s mellettük A. Arnould, G. Da Costa általunk is felhasznált memoárjaiból, valamint M. Vuillaume leírásaiból merített. Végül nemrégiben több kiadást is megért Jules Vallèsnek a Szépirodalmi Kiadó által megjelentetett memoárja.²

Mostani összeállításunkban elsősorban a megszólaló kommünárok körét igyekeztünk szélesíteni. Sajnos, csak mérsékelt sikerrel, mivel számos alapvető fontosságú emlékirat Magyarországon nem található, s így E. Reclus, B. Malon, G. Lefrançais, J. Allemane, J. B. Clément és Beslay memoárjait nem tudtuk felhasználni. A látókört azonban így is sikerült némileg kiszélesíteni, s a már régebben ismert szerzők, Arnould, G. Da Costa írásainak átolvasása is tág lehetőséget nyújtott új gondolatok ébresztésére, a történeti események alaposabb megismerésére.

A következőkben néhány szót az emlékirat-írókról.

Arthur Arnould (1833—1895) író, publicista. Az 1860-as évektől jelenteti meg cikkeit a forradalmi, köztársasági lapokban, többek között a *Marseillaise*-ben. 1870. szeptember 4. után tagja a Husz Kerület Központi Bizottságának, 1871 márciusától a Kommünnek. A Kommün bukása után távollétében halálra ítélik; ő maga Svájcba emigrál. Később is részt vesz az anarchista, majd a szocialista mozgalomban.

Edouard Vaillant (1840—1915) mérnök, orvos, az I. Internacionálé tagja, blanquista. 1870 szeptembere után a Husz Kerület Központi Bizottságának, majd a Kommünnek tagja, egyik legbefolyásosabb vezetője. A Kommün bukása

¹ *Hippolyte Prosper Olivier Lissagaray*: Az 1871. évi kommün története. Ford. Weltner Jakab. Wien, 1922.

² *Jules Vallès*: Szemben a világgal (Jacques Vingtras). 3. köt. A lázadó. Bpest. 1959.

után távollétében halálra ítélik. Londonban az Internacionálé tagja. Az 1880. évi amnesztia után visszatér és a szocialista párt életében játszik igen fontos — sajnós, a magyar irodalomban alig megvilágított — szerepet.

Louis Rossel (1844—1871) hivatásos tisz, radikális politikai pályafutása a sedani katasztrófa után kezdődik. Metz helyőrségének megadása után Gambetta oldalára áll, március 20-án érkezik Párizsba, 22-én nevezik ki légióparancsnokká. Április elejétől a Kommün vezérkari főnöke. Május 9-én lemond megbízatásairól, a Kommün bukása után, június 8-án letartóztatják, s november 28-án kivégzik.

Gaston-Pierre Da Costa (1850—1928?) blanquista publicista, éles polémiában a proudhonistákkal, az Internacionáléval és a szocialistákkal kibékülő Vaillant-nal, de mindég szembenállva a régi rend képviselőivel. Részt vesz a Kommün harciban, R. Rigault helyettese. A Kommün bukása után távollétében halálra ítélik. Az 1880. évi amnesztia után hazatér, de eltávolodik a munkásmozgalomtól, baloldali boulangier-istaként II. Rocheforthoz közeledik.

Louise Michel (1830—1905) tanítónő, költő, forradalmár, később anarchista. A Kommün történetének legbefolyásosabb nőalakja. A versaillesiek száműzetésre ítélik; Új-Kaledóniából anarchistaként tér vissza, ezután még többször elítélik.

Miután az eseményekhez nem szeretnénk kiegészítéseket fűzni — célunk, mint azt már előljáróban leszögeztük, a kommünárok megszólaltatása volt — csupán a válogatáshoz volna megjegyzésünk. Az alfejezetek csoportosításán talán lehet vitatkozni, s úgy véljük, szerencsésebb lett volna, ha a megemlékezésekből a Kommün szociális, politikai és kulturális tevékenységéről is többet adhattunk volna. Hogy ez mégsem sikerült, abban elsősorban a jelzett objektív körülmények játszottak szerepet.

A memoárirók mellett a Kommün néhány szereplőjének más jellegű vallomását is közöltük, s végül — tulajdonképpen inkább függelékként — két író: Zola és Flaubert benyomásait is a sorsdöntő napokról. Itt meg kell jegyeznünk, hogy míg a legjelentősebb francia képzőművészek (Courbet, Daumier, Manet, Millet) mind a Kommün oldalára álltak, s ezt tette az újságírók egy csoportja is, az írók nem követték példájukat. Bár Zola és Flaubert magatartása között nagy az eltérés, s e napokban szavuk nem volt perdöntő — az utókor számára mégis feltűnő, hogy mennyire nem ismerte fel egyikük sem a lényegét.

I. A Kommün előtörténetéhez

1.

... Párizs népe megértette végre, hogy milyen csapdába esett, s kegyetlen éleslátással számlálgatja a szőgyenletes szövevény szálait, amelyben elfogatta magát.

A frakciókban egyetlen hang nem emelkedett Jules Favre vagy Trochu védelmére. Az ítélet egyhangú volt.

Naponta százszor, ezerszer hallhattuk a polgártársak felkiáltását:

„Ó, ha mi ezt tudjuk október 31-én!” — s komolyan, keserűen sajnálkoznak rajta, hogy a mozgalom nem járt sikerrel ezen a napon.

A kendő lehullt a szemekről. Párizs tisztán látott; Párizs látta, hogy megvolt az ereje önmaga és önmagával együtt Franciaország és a Köztársaság megmentésére, de nem tudott vele idejében élni.

Párizs látta, hogy ha nem fogadott volna el régi monarcho-burzsoá tradícióból egy tőle

idegen, tőle távolálló kormányt, hanem természetes képviselői — köztük élő, velük egyetértésben működő, akaratuktól áthatott, a közvélemény áramlatát követő emberek — személyében saját maga állt volna a kormányrúdlhoz, szinte minden zátonyt elkerülhetett volna, melyen most egy nagy nép és egy nagy eszme szenvedett hajótörést.

Párizs látta, hogy mindazt, amit kért, mindazt, ami javát szolgálta volna, megtagadták tőle.

Kérte az élelmiszer-fejadagokat: alamizsnát erőltettek rá a községházak kapujában.

Kérte a végsőkig menő háborút: ráerőszakolták a minden áron való békét.

Kérte egy néppárti, az ostrom hadműveleteinek vezetésében és felelősségében osztozó községi tanács megválasztását: kényszerítették, hogy válasszon meg húsz hatáskör és tekintély nélküli polgármestert és negyven ugyanolyan helyettést, akik nem a nép akaratának képviselői, hanem csak a hatalom parancsainak végrehajtói voltak és lehettek.

A népfelkelésből kiszabadult kormány szeptember 4. után — ugyanúgy, mint február 24. után, mint 1830 után, egyszóval ugyanúgy, mint nyolcvan éve mindig — azonnal a nép ellen fordult, elkülönülve tőle valamiféle elérhetetlen ég fedezékében, ahonnan rendeleteket bocsátott ki és rendelkezett az ország sorsa fölül, mint egy csalhatatlan isten, akit sem ellenőrizni, sem szemmel tartani nem lehet, s aki mindenható bölcsessége csúcsain senkinek nem tartozik szám- adással.

Ha annyi különböző ember annyi különböző korszakban egyforma körülmények között mind egyformán cselekszik, akkor nem csak az emberek bűnösek, akkor valami alapvető hiba van a dolgokban, akkor az eljárás rossz, az eszköz tisztátalan, akkor a követett út nem a keresett célhoz vezet.

Ez az, amit Párizs nagyon világosan érteni kezdett.

Mély undort, leküzdhetetlen bizalmatlanságot érzett az ilyen ál-forradalmak iránt, melyek rendesen egyszerű személycserében oldódnak fel, a kormány és a társadalom gépezete pedig megtartja régi irányát és régi szerkezetét.

Utóvégre kit érdekel, hogy kicserélték a gépészt, ha a gép ezután is összezúzza?

Kit érdekel, hogy kicserélték a kormányost, ha a hajó megint ugyanazoknak a szirteknek ütközik, s mindig elmerül, amikor már azt hiszi, hogy révbe ér?

(*A. Arnould: Histoire populaire et parlementaire de la Commune de Paris. Bruxelles, 1878. 1. köt. 109—110. 1.*)

2.

... A Montmartre-i éberségi bizottságnak külön története van. Ma már kevesen vagyunk letben közülük; az ostrom alatt reszketett tőlük a reakció. Minden este kirepültünk a Chaussée Clignancourt 41-ből Párizs felé, s hol az áruházi klubját romboltuk szét, hol a forradalmat szítottuk, mert az önámítás korszaka elmúlt. Tudtuk, hogy mennyit ér a honpolgárok ígérete és élete egy fuldokló hatalom szemében.

A Montmartre-on két éberségi bizottság működött, a férfiaké és a nőké.

Én mindég a férfiak bizottságában dolgoztam, mivel ott orosz forradalmárok voltak. Még van egy régi párizsi térképem; a második terem falán függött, s elvittem és visszahoztam az Óceánon át, emlékül. Tintával bemázoltuk az azt díszítő birodalmi címereket — beszenyezték volna menedékünket.

Soha nem láttam még egyenesebb, egyszerűbb és emelkedettebb szellemeket. Soha határozottabb egyéniségeket. Nem tudom, hogy a csoport hogy csinálta, de itt nem volt gyengeség; valami erős, valami jó mindég felüdített.

A polgártársnőknél ugyanez a hátorság uralkodott; itt is voltak említsreméltó szellemek.

Este módját ejtettem, hogy mind a két klubban megjelenjek, mert a nőké a rue de la Chapelle-n hamarabb nyitott. Így utána részt vehettünk a Perot termi klub ülésének felén, néha az egész ülésen is . . .

Még most is hallok a névsorolvasást és fel tudnám sorolni az összes neveket. Ma már csak szellemek sorakozója ez.

A Montmartre-i éberségi bizottságok senkit nem hagytak fedél, senkit kenyér nélkül. Négyen-ötven ebédeltünk egy heringből, de ott, ahol rászorultak, nem takarékoskodtunk a város-háza pénzével, sem a rekvirálások forradalmi eszközével. A XVIII. kerület a harácsolók és hasonlók réme volt. Ha azt mondták: Montmartre jön! — a reakciók bebújtak odvaikba és mint az üldözött állatok, odahagyták rejtekhelyeiket, ahol ott rothadt az élelem, miközben Párizs éhezett.

Szfvből neveltünk, ha egyikünk valami besúgót hozott magával, abban a hitben, hogy jó honpolgár.

Mint minden forradalmi csoportot, az éberségi bizottságot is elsöpörték. Az a néhány, aki megmaradt: Hippolyte F . . . , Bar . . . , Av . . . , Viv . . . , Louis M . . . , tudja, hogy milyen bátrak voltak, s hogyan hordozták a forradalom zászlaját.

Mindegy volt nekik, hogy a harc közben észrevétlenül őrlődtek-e fel, vagy teljes fényben.

Nem fontos, hogy hogyan jár a malomkő, csak legyen kenyér!

Louise Michel: Emlékiratok I. köt. XIV. fej. 169—171. l. Párizs. 1886. (Idézi *A. Adamov*: La Commune de Paris 18 mars — 28 mai 1871. Paris. 1959. 118—119. l.)

3.

Nevers-i tábor, 1871. március 14.

Kedves szüleim!

Úgy rémlik, hogy már elkültem nektek szakállas fényképemet. Ha nincs meg, írjatok s eleget tesztek kívánságotoknak; nagyon rosszul sikerült és rettenetesen hunyorítok rajta.

L. G. levele nyilvánvalóan előléptetésemre vonatkozik, s a nagy ház, melyről ír, a Köztársaság és Tsa Ház, mely pillanatnyilag csődbe jutott, úgy, hogy máshol kell majd megélhetést keresnem. Egyre komolyabban gondolok Amerikára; szívesen maradnék Párizsban, de itt semmi jövedelmem nincs.

Ebben a pillanatban van valamelyes pénzem; ilyen helyzetben sem leszek soha többé. Biztosra veszem, hogy ha az iskola befejezése után lett volna 3000 frankom, más pályát választok, nem a katonait, melyet ma jobban utálok, mint valaha . . .

Az ország helyzete elkésérit. Mondhatják, hogy vesztettünk, s a háború hiábavaló; én látom, hogy mennyi hév és eleven erő van még, amit csak belső harcokra pazarolnak, látom, hogy mennyi hadianyag maradt felhasználatlanul és nem tudok hinni a béke szükségességében. Különösen pedig a most hozott erőszakos intézkedések — halálos ítéletek, újságbetiltások — szükségességében nem tudok hinni.

A forradalom nincs befejezve, s azt hiszem, a becsületes embereknek igen nehezére eshet elfogadni a kormányt, mely aláírta tartományaink átengedését és meghosszabbítja Párizs ostrom-állapotát, hogy ott szabadon működhessen.

Isten veletek, ezerszer csókol

szerető fiatok
L. Rossel

(*L. N. Rossel*: Mémoires, procès et correspondance. Montreuil, 1960. 184—185. l.)

4.

... Ami engem illet, én úgy gondoltam, hogy Párizs képviselőinek feltétlenül ismernie kell Párizs *igazi* helyzetét és elhatároztam, hogy Bordeauxba megyek. Meg is tettem még aznap, mikor a poroszok bejöttek.

Bordeauxba érve meg kellett állapítanom, hogy itt tényleg nem tudnak semmit a párizsi eseményekről, vagy pedig rosszul tudják, a valótól teljesen eltérő jelleget tulajdonítva azoknak.

Elmondtam a tényeket, s igyekeztem rámutatni jelentőségükre. Hallgatóim közül néhányan megértették vagy meg akarták érteni; itt különösen Delescluze-t kell megemlítenem.

A többiek nem valami jól fogadtak. Látható volt, hogy ők már megcsinálták a maguk ostromát, s hogy Párizs népének ez a nyers beavatkozása terhükre volt, arra kényszerítette őket, hogy valamilyen módon kilépjenek a parlamenti ellenzék kényelmes felhőiből, melyek mögött ott lapul — és olyan régen már — a hatalom minden mohósága és a lelkiismeret minden megalkuvása.

Louis Blanc, Langlois, Tolain és társai képviselők akartak maradni, s az új körülmények között egész egyszerűen folytatni akarták jövedelmező és veszélytelen kis mesterségüket, melyet előttük Jules Favre, Jules Simon és Picard aknázott ki húsz éven át.

Párizs népének viselkedése kiragadta őket ebből az édes álmoból. Ilát nem arra fogják-e őket kényszeríteni, hogy határozottan nyilatkozzanak, hogy leleplezzék bátorságuk szerény méreteit, meggyőződéseik haszontalanságát, önzésük valóságát?

A pokolba a durva betolakodóval, aki megzavarta kis számításait és porrá zúzta a liliputi politikusok kicsinyes fogásait.

Egyébként azonnal megállapítottam a baloldal teljes tehetetlenségét. Több apró klikkre oszlott, közösségi szellem, tervek, irányítás nélkül, néhány ember uralma alatt; közöttük Louis Blanc játszotta a főszerepet, a módszeres elernyesztés szerepét.

Ebben a pillanatban irányította a baloldalt; de semmiképp sem irányította a forradalmat. Ez röviden egész viselkedésének magyarázata.

Felépített magának egy kis tervet saját használatra, amitől nem akart eltérni, s ami egy köztársaságnak egy sor korlátlan és szégyentelen engedmény árán történő létrehozásából állt. Láthattuk egyébként, hogy ezt a tervet, melyet Gambetta átvett és kidolgozott, hogyan hajtották végre, lévén Louis Blanc egyike azoknak, akik Thiershez csatlakoztak, hullahegyeket mászva meg, hogy elérjenek a gyilkosig, megcsókolják a csizmáit és felajánlják, ahogy ők mondják: segítségüket — és ahogy majd a történelem mondja: bukásukat.

Másrészt — ahogy Delescluze elmagyarázta nekem — lehetetlen volt ebben a képviselőházban egy józan beszédet elmondani. Az ordítás azonnal elnyomta a szónok szavait.

Az *okosok* és a becsületes emberek már visszavonultak, megértve, hogy aki a csatornában tartózkodik, besározza magát, s hogy vannak kanálisok, melyekben megfullad, aki tisztítani akarja.

Az alatt a két nap alatt, amíg Bordeauxban tartózkodtam, Gambetta, Ranc, Rochefort, Malon, Tridon, Victor Hugo egymásután beadta lemondását.

Követni kellene példájukat azoknak a derék embereknek is, akik egy utolsó kísérlet végett még a képviselőházban maradtak.

Nagy sajnálkozással elutaztam Bordeauxból, miután megállapítottam, hogy semmit nem várhatunk a republikánus kisebbségtől, hogy mindenre elkészülhetünk a royalista többségtől.

(A. Arnould: i. m. 103—105. l.)

II. A március 18-i forradalom

1.

Ha március 18-án a Központi Bizottságnak csakugyan lett volna olyan diktátori hatalma, ahogy hitték — ilyen nagy néha a szavak hatalma —, az események egészen másként alakultak volna. Mivel a kormányt elfogták a külügyminisztériumban, nagyon valószínű, hogy az egyre jobban megzavarodó és Párizsban szétszórt hadsereg a tömeggel való közvetlen érintkezés hatására — talán egy-két ezred kivételével — ugyanúgy fraternizálni kezd a nemzeti gárdával, mint a 88. menetzászlóalj.

A lakosság lázadása valójában a kormány tevékenységének spontán eredője volt Párizs csaknem minden pontján, *a Központi Bizottságnak eleinte semmi része nem volt benne.*

A kerületek egész délelőtt hol az éberségi bizottságok, hol elszánt zászlóaljparancsnokok, hol a Központi Bizottság előzetes megállapodás és parancs nélküli, saját kezdeményezésre tevékenykedő tagjai agitációjának voltak kitéve.

Az ellenállásra azonban majdnem mindenütt — mint a Montmartre-on is — főleg az éberségi bizottságok határozták el magukat. Ma már érthető, hogy kizárólag helyi jellegű tevékenységük miért nem teremtette meg később azt az összefogást, azt az akcióegységet, amely a legnagyobb veszélyt jelentette volna Thiers kormányára és nagyon valószínű, hogy döntő győzelemm alakítja a délelőtti sikereket.

De ha a kormánynak a helvárosban elrendelt gyülekezője semmi komoly eredményt nem hozott is, nem így állt a helyzet a nemzetőr-zászlóaljak összevonására kiadott általános gyülekezőnél a külső kerületekben.

Ezeknek az erőknek ezen a napon és mindjárt kezdetben csak a megfelelő katonai vezető hiányzott, aki képes könnyű és döntő győzelemre vezetni őket.

*

A XIII. kerületben reggel 9 órakor a blanquista Duval — értesülve róla, hogy mi készül — összevonta embereit, a városházára vonult és ágyúkat szegeztetett minden, a Place d'Italie-ba torkolló utcára.

El volt készülve a kerületet vezénylő ezredes támadására. A Gobelins felől vaktöltéssel néhány ágyúövést adat le, hogy riassza a szomszédos kerületeket, majd a 133. zászlóaljjal katonai megszállás alá véteti a Say cukorfinomítót.

A kerület védelmi készütségbe helyezése nem ment magától. Duvalnak le kellett győznie a polgármester és munkatársai igen heves ellenállását. Az ellenállók közé tartozott Léo Meillet is, aki később a Kommün és a Közjóléti Bizottmány tagja lett, de ebben az időben még állhatatos kormánypárti.

Délután két óra tájban Duval értesül a Montmartre-i eseményekről, tehát meg van győződve róla, hogy a XIII. kerület nincs veszélyben. Összevon néhány zászlóaljat és átvonul velük az V. kerületbe, elfoglalja az Orleans-i pályaudvart, az Állatkertet, a raktárt és a 101. zászlóaljat a városháza ellen küldi.

A március 18-ról 19-re virradó éjjel a prefektúrán találjuk ezt a kemény legényt.

*

A XIV. kerületben a mozgolódás csak dél felé vált ellenállás jellegűvé. A felkelők elfoglalták a városházát és a polgármestert úgyszólván fogolyként ott tartották. Két óra felé a kerület zászlóaljai az egykori Barrière de l'Enfer-t és a Sceaux-i pályaudvart is elfoglalták.

*

A XV. kerületben nagyobb volt a forrongás, mint a XIV.-ben, de itt senki nem akadt, aki a kezdeményezést magához ragadja. A délután folyamán, Faltet megérkezése után azonban a zászlóaljak összegyűltek és Párizs felé indultak, egyesek a rakpartokon, mások a Plaisance-on, a Montparnasse pályaudvaron és a rue de Rennes-en át, megkerülve így a kormánycsapatoknak a Tiszti Iskolánál és az Esplanade des Invalides-nél elfoglalt pozícióit.

*

A IV., III., X., XII. és XI. kerületben már reggel rendkívül erős volt a mozgolódás, annak ellenére, hogy igen sok ponton ott tartózkodtak a kormánycsapatok.

Gaston da Costa: La commune Vécue. Paris. 1903. I. köt. 108—110. 1.

2.

... Ez a bizottság, melyet Thiers kormánya titkosnak minősített, noha 215 felkelő zászlóalja volt és alapszabályai, üléseinek beszámolóai a legkülönbözőbb világnézetű párizsi lapok nagy részében megjelentek.

Inkább az lehet meglepő, ha így harminc év múltán, némi tárgyilagossággal analizáljuk a tényeket, hogy a Központi Bizottság, ez az alapvetően katonai hatalom nem használta fel azonnal a rendelkezésére álló jelentékeny erőt, hogy erélyes támadást intézzen Versailles ellen.

Ennek az az oka, hogy a híres Bizottság tagjai éppen e tekintetben teljesen egyetértettek a nemzetőrséggel. Ez utóbbi már március 18-án is mindenütt csak védelemre szorított, és másnap a legkevésbé sem gondolt a győzelem kihasználására, sem arra, hogy kissé megszorogassa a menekülő kormányt.

Nem voltak tisztában Vinoy hadseregének rendkívüli szétziláltságával, inkább támadó szándékú visszatérésükre számítottak. A legtisztánlátóbb felkelők csupán másnap, főleg azonban a következő napokon értették meg világosan Thiers terveit: elszigetelni Párizst Franciaországtól s megostromolni azzal a hadsereggel, melynek felállítását éppen a Központi Bizottság tétlensége teszi majd lehetővé.

*

A másik megjegyzés, amire a Központi Bizottság összetétele késztet, hogy tagjai között kezdetben szinte alig vannak ismert forradalmi egyéniségek. A híres agitátorok közül csupán Babick, Varlin, Chouteau és Moreau található a küldöttek sorában, s még ezek is nagyon másodrendű személyek. Varlin és Babick két álmódoszó, telítve a munkások nemzetközi szövetségének akkor még nagyon bizonytalan elveivel; egyáltalán nem a tettek embere egyik sem. Chouteau kizárt blanquista, egyedül Moreau valóban harcos forradalmár.

Hogy lehet, hogy Ferré, Rigault, Tridon, Granger, Bridault, Edmond, Levraud, Flourens, Trinquet, Alphonse Humbert, Longuet s mások nincsenek a kiküldöttek között?

Úgy, hogy március 18. körül ezek ellen a harcosok ellen mind elővezetési parancs volt foganatban s Cresson, vagy utóda, Valentin rendőrei vadásztak rájuk.

Nagyon valószínű, sőt szinte biztos, hogy ha ezek az elemek kezdettől fogva tagjai a Központi Bizottságnak, a blanquista elméletnek megfelelően azonnal támadást indítanak.

Ez annál is nyilvánvalóbb, mert március 18-án egyesek közülük mindjárt előtérbe kerülnek: Duval és Rigault a rendőrprefektúrán, Eudes és Flourens mint tábornok.

S ugyanezek az emberek már első perctől azon vannak, hogy a Központi Bizottságot a forradalmi akció útjára tereljék, mélyen elítélik a polgármesterekkel való tárgyalásokat, leleplezik Charles Lullier iszákos ripaeskodását és árulásait, s állandóan követelik a támadás megindítását.

*

A Központi Bizottság március 19-én egész nap készenlétben áll a városházán. Nincs meghatározott gyűlés, csak állandó jövés-menés. A viták elég nagy zűrzavar közepette, összefüggés és nagyobbbrészt konklúzió nélkül zajlanak. Az összevisszaságban Lullier csapkodja a csizmáit és egyre-másra egy becsipett Dumouriez benyomását kelti.

A délelőtt folyamán azonban, amint határozatképes számban összegyűltek, mégis csak meg kellett vizsgálni a váratlan és valójában nagyon súlyos, új helyzetet.

A vélemények azonnal kettéoszlottak: míg a Központi Bizottság egy része a választók azonnali összehívásának kibúvója felé hajlik, Duval, Endes, Brunel, Faltot, Chardin, Moreau kitart amellett, hogy minden késlekedés nélkül hadjáratot kell szervezni Versailles ellen, legelőször pedig szét kell szórni azokat az ingadozó, nem föderált zászlóaljokat, melyek — szintén parancsnokot keresve — Passyban és az I. és II. kerületi városházán koncentrálnak.

Március 19-én valóban a felkelés volt az új egész Párizsban, kivéve az I., II. és részben a VI., VII., IX., XVI. kerületet. Egy ezek ellen a pontok ellen irányuló erőtlen akció május 19-én reggel igen gyorsan legyőzte volna az ellenállás e legelső kísérleteit, de a Központi Bizottság — legalábbis ezekben a percekben — kímélni akarta a polgármestereket és szívesen átadta volna nekik a helyét.

Bár a felkelő csapatokkal elfoglaltatja a minisztériumokat, a postákat, a kaszárnyákat és a városházák közül azokat, ahol tudja, hogy semmi komoly ellenállásba nem ütköznek, elköveti azt a súlyos hibát, hogy a II. kerületi városházán — egész közel a Nemzeti Bankhoz — meghagyja az ellenállás egy tűzfészket, mely eleinte gyenge, de olyan gyorsan elharapózik, hogy rövidesen komoly veszélyt jelent.

(*Da Costa*: i. m. 1. köt. 143—146. l.)

3.

Nevers-i tábor, 1871. március 19.

Tábornok úrnak,
Hadügyminiszter,
Versailles

Tábornok Uram!

Van szerencsém értesíteni, hogy Párizsba megyek az ott megszervezendő kormányerő rendelkezésére bocsátani magam. Egy ma közzétett versailles-i átiratból értesültem, hogy az országban két harcoló párt van *s én habozás nélkül annak az oldalára állok, mely nem írta alá a békeszerződést és melynek soraiban nincsenek kapituláns tábornokok.*

Mivel ilyen súlyos és fájdalmas elhatározásra jutottam, sajnós, meg kell válnom a nevers-i tábor hadmérnökségi szolgálatától, mellyel a szeptember 4-i kormány megbízott. A szolgálatot — mely csupán anyagkiadásra vonatkozó rendeletekből és elszámolásokból áll, átadtam a becsületes és tapasztalt M. P.-nek, a hadmérnökség alhadnagyának, aki Vergne tábornoknak az Ön f. hó 5-i átirata alapján kiadott parancsa szerint beosztottam maradt.

A gazdasági hivatalhoz intézett levél útján röviden tájékoztatom Önt, hogy milyen állapotban adtam át a szolgálatot.

Maradok tisztelettel Tábornok Úr
engedelmes és odaadó híve

L. Rossel

hadmérnök-alezredes, a nevers-i tábor
hadmérnökségének parancsnoka

(*L. N. Rossel*: i. m. 186—187. l. l.)

4.

Jules Vallès cikke

Le Cri du Peuple, 1871. márc. 22.

Bordeaux azt mondta: Le Párizssal!

Mi, együttesen, azt fogjuk kiáltani: Éljen Franciaország, éljen Párizs! És megígérjük, hogy nem nyújtjuk többé a minket rágalmozó Franciaország felé, fenyegetőnek hitt karunkat.

Bármit is tegyenek, a régi haza szíve örökké Montrouge és Montmartre között fog dobogni, a régi hazáé, melyet örökké szeretni fogunk, s mely mindennek ellenére újra a mienk lesz.

Egyébként bizonyos városok — azok, melyektől éppen a mérsékeltek félnek — felléphetnének, hogy szabadon éljenek és megalkothatnák a köztársasági polgárközösségek nagy föderációját.

Azoknak, akik attól félnek, hogy szenvedni fognak az elszigeteltségtől, azt felelhetjük, hogy nincs olyan magas korlát, amit a munka át ne tudna lépni, amit az ipar le ne tudna bontani, amit a kereskedelem át ne tudna törni.

A munka! A gyárak füstjét kőpő magas kéményű, sok műhelyű, sok irodájú városok, a termékeny városok nem hálnak meg. Aranytojást tojó tyúkjaikat még a falusiak sem ölnék meg.

Párizsnak saját zászlója van; már nem lehet sem meggyalázni, sem fenyegetni, s továbbra is ő az ügyes kutató, a szerencsés feltaláló, ő az, aki a szép rajzokat és a nagy gépeket alkotja, ő az, akinek könyörögnek, hogy tegye rá bélyegét erre a fémre, vagy erre a szövetre, erre a játéokra vagy erre a fegyverre, erre a serlegre vagy erre a tálra, egy porcelánmasszára, vagy egy ruha selymére.

Továbbra is ő a mester és a király.

(*A. Adamov*: i. m. 86—87. l.)

III. A Kommün hétköznapijai*Nehézségek, névtelen harcok, megmozdulások és segélykérések*

1.

... Mintha szörnyű orkán szakadt volna a város egy részére, olyan forgószerű, amelyen a szántóföldek felett szokott végigrohanni nagy nyári hőség után, pusztulást és kétségbeesést hagyva útja nyomában. Valóban orkán volt ez, vas- és petróleumorkán, gyilkos forgószerű, melyet a jövő iránt engesztelhetetlen múlt képviselői szabadítottak el.

Ezen az estén a felvillanó fények, a fegyverropogás közé egy nagy tűz komor fénye is elvegyült — a Honoré negyed felső végén egy gyújtólövedékektől átluggatott ház lobogott.

Lenéztem. Három felkelő-zászlóalj vonult el a ház előtt, az ő lépteik zaja riasztott fel félálomból. — Rajtuk kívül senki nem járt a kihalt utcán. — A Champs-Élysées felé mentek, bizonyára a Neuilly-i kapuhoz, s hirtelen elébük tornyosult egész rettenetes pompájában az olvasztókemence, mely majd elnyeli őket. Előre láthatták sorsukat, óriási lángbetűkkel a vérvörös égre írva. Senki nem volt, aki a tekintetével biztatta volna őket. Semmiféle tömeg nem haladt mellettük, nem ösztökélhette bátorságot keltő és bátorságot éltető önérzetüket. Mentek a Kötelesség felé, egyedül; ez volt egyetlen társuk, egyetlen erősítőjük ezen a komor fenyegetéssel, átható rémülettel terhes éjszakán: — a Kötelesség.

Néztem őket. Borjúval a háton, derékszíjjal leszorított köpenyben, puskával a vállon, állhatatosan és elszántan mentek, ütemes léptekkel, s könnyű kis rendtelenséggel soraikban,

mint olyan csapat, aki tudja, hogy nem látják és még néhány percnyi jóleső lazaságot engedélyez magának az ütközet előtt, melyből sokan nem fognak visszatérni.

Menetelés közben rágyújtottak egy dalra, de csak halkán, dudolva, hogy fel ne ébresszék az alvó várost. Félig harcias, félig gúnyos dal volt ez, egyike azoknak a népszerű daloknak, melyek naponta születnek Párizsban, s melyekben a jókedv átút a haragon, a gúny elvegyül a fenyegetéssel.

Látta-e, hallotta-e őket valaki? — egyszerűen csak tették, amit természetük és erős meggyőződésük kívánt; senkinek nem kellett tudnia, hogy ezen az éjszakán néhányszáz párizsi fenségesen, mosollyal az ajkán a halálba indult.

Követtem őket a szememmel, amíg csak el nem tűntek a távolban, azután hallgattam az ágyúdörgést és számoltam a villanásokat.

Könyvet lehetne írni a Kommün Párizsáról, megrázó és vigasztaló könyvet, e nép erkölcsi nagyságának, forradalmi lelkesedésének, gyermeki nyíltságának, örömeinek, illúzióinak rajzát; e népet, mely csak akkor vált komorrá és rettenetessé, amikor a nyakán volt a kés, amikor hulla-sáncok mögött verekedett, már nem azért, hogy győzzön, már nem azért, hogy szabadságát vagy életét védje, hanem hogy megbosszulja saját halálát és az övéi halálát; akkor, amikor a forradalom — agóniája utolsó vonaglásában — szétesapott maga körül súlyos kezével, melyet már nem irányított az értelem, hogy zuhantában magával rántsa a szakadékba lóhérait, gyilkosait, akik megrészegültek a vértől.

Aki megírja ezt a könnyel és mosollyal, dühvel és lelki jószággal teli könyvet, az, ha tudott látni és érezni, ha szíve együtt vert Párizs szívével, ha szelleme felemelkedett a harc és a reménység, az önfeláldozás és az összeomlás napjainak hallatlan magaslatára, nemcsak maradandó, szép munkát fog végezni, hanem jó cselekedetet is.

Ami engem illet, én nem akarok többet mondani. Egy perere villanásnyi betekintést nyertem az eseményekbe; volt néhány impresszióm. Csak ezekből igyekeztem egyet-kettőt rögzíteni; más feladatok várnak.

De nem hagyhatom abba ezt a Párizsról rajzolt képet úgy, hogy említést ne tegyek a *szabadkőművesek tüntetéséről*.

A Kommün kikiáltása mellett látványosság szempontjából ez volt az egész forradalom legszebb napja. Hogy úgy mondjam, ez volt a befejezés, míg a másik a nyitány. Olyannak tűnt, mint a felhők között kiszökött utolsó napsugár, amikor a látóhatáron tornyosuló, vadul gomolygó felhők már egymás felé rohannak, hogy áthatolhatatlan szembődöt borítsanak a megrémült természetre.

Dél volt, ragyogó napsütés fényében úszott Párizs. A Városháza terén tízezer szabadkőműves, aranytól, ezüsttől, selyemtől csillogó, tündöklő színű jelvényeikkel, lobogóikkal. Ezek a jelvények, melyek rendes körülmények között gyermekesnek és elmúlt századok erkölceit, misztériumait idézve bántónak tűnhettek, e napon impozánssá váltak és lenyűgözték a képzeletet. A nagymesterek — majdnem valamennyi fehérhajú aggastyán — ott álltak az első sorokban.

Egy küldöttség behatolt a belső, XIV. Lajosról elnevezett udvarba. Az üveggel fedett, vörös porfir oszlopokon nyugvó karzattal körülvett udvart hátul aranykarfás, kettős fehérmárvány lépcső díszítette, mely fenn teraszt alkotott. Ezen a lépcsőn gyűlt össze az egész vörös válszalagos Kommün. Felettük hatalmas zászló terült szét izzó bíborszínben.

Egy bátor, kiváló ember, a megjelent szabadkőművesség egyik legrégibb, legtevékenyebb, legodaadóbb tagja, Tirifocq polgártárs vitte a szót, kijelentve, hogy a szabadkőművesség a Kommünhöz való csatlakozás végett jött, de mivel ez a feladata, még egy utolsó kísérletet tesz a versaillesi kormánynál a vérontás megszüntetésére.

„Ha ez a lépés nem sikerül — tette hozzá Tirifocq testvér —, ha egyetlen golyó, egyetlen gránátzilánk csak egyetlen, békét és testvériséget hirdető lobogónkat is megtépi, akkor esküszünk mindnyájan, itt megjelentek, hogy egy órára feladva küldetésünket a békéért és testvériségért, a jog harcosaivá válunk, vesszük puskáinkat és kőműves-jelvényeinkkel a mellünkön, a felkelő zászlóaljok élén megyünk a tűzbe. Ami a mai napot illeti, letűzzük lobogóinkat a sán-

cokra, mindenüvé, ahol dühöng a bombázás és elindulunk Versailles felé, hogy eljuttassuk hozzájuk az emberiség és az értelem szavát.”

Beslay polgártárs, a Párizsi Kommün tagja és doyenje, de egyúttal a szabadkőművesek doyenje is, néhány meghatott szóval válaszolt Tirifocq testvérnek. Felix Pyat polgártárs is felszólt, hogy elmagyarázza: az egész Kommün harcra akart volna menni a szabadkőművesekkel, de mivel más feladatok visszatartják őket, s e veszélyes megtiszteltetésről mégsem kívánt egyik sem lemondani, sorshúzáshoz folyamodtak.

Felix Pyat is a kiválasztottak között volt, s ez örömmel töltötte el.

Tirifocq testvér fehér lobogót tartott, melyen arany betűkkel e szavak állottak:

SZERESSÉTEK EGYMÁST!

Beslay polgártárs a Kommün nevében átvette ezt s Tirifocq testvér a szabadkőművesek nevében megkapta a nép vörös zászlaját.

Ezzel megkezdődött a felvonulás. Elöl a két aggastyán, testvériesen hordozva a béke fehér lobogóját és a forradalom vörös zászlóját, mögöttük tömörült a tízezer kőműves, mindegyik páholy élén annak saját lobogójával. A hatalmas menet, átvágva a megilletődött, a Kommünt ezerszeresen éltető tömegben, felment a rue Rivolin, tisztelgett a Bastille oszlopa előtt, majd a bulvárokon, a Honoré negyeden át a sáncokhoz vonult; itt a testvérek, ígéretükhöz híven, leszúrták békés lobogóikat az elképedt ellenséggel szemben.

Innen egy küldöttség ment Versaillesba. Tirifocq testvér találkozott Thiers-el, beszélt vele és Thiers, ez az aggastyán, egyik lábával már a sírban, könyörtelen maradt e másik aggastyán iránt, pedig úgy illett volna, hogy meghatódjék fehér hajától, s ráébredjen, hogy a halál, melyet kezében tart egy egész nép feje fölött, az ő megsárgult koponyáját is megjelölte már.

Érzéketlenül annyit válaszolt, hogy Párizsnak feltétel nélkül meg kell adnia magát, s meg kell büntetnie a bűnösöket.

Ez a nap volt Párizs reményeinek és illúzióinak utolsó napja.

(A. Arnould: i. m. II. köt. 82—87. l.)

2.

1871. április 24.

Kedves Uram!

Lehetetlen postán küldeni a levelet, az összeköttetések megszakadtak, minden a versaillesiak kezére kerül. Serrailier, aki a Kommün tagja lett és jól van, hét levelet juttatott el Saint Denisbe, de úgy látszik, nem jutottak el Londonig. Küldtem Önnek egy táviratot Calaisból és egy levelet Párizsból, azóta azonban minden keresésem és érdeklődésem ellenére sem találtam senkit, aki Londonba menne. Hogy lehet, hogy Önök tétlenül ülnek, mikor Párizs elpusztul emiatt? Minden áron meg kell mozgatni a vidéket, hogy jöjjön segítségünkre. A párizsi lakosság hősiessen harcol (részben), de sosem hittük, hogy ennyire el leszünk hagyatva. Eddig mégis minden pozíciónkat megőriztük. Dombrowsi jól harcol és Páris valóban forradalmi. Élelmiszerhiány nincs. Mint tudja, pesszimista vagyok és semmit sem látok rózsás színben, el vagyok hát készülve rá, hogy a napokban meghalok valamelyik barrikádon. Általános támadás várható (. . .)

Nagyon beteg vagyok, bronchitísem van és lázam. Sokat dolgozom, fellátjuk Párizs minden asszonyát. Nyilvános gyűléseket tartok, minden kerületben védelmi bizottságokat létesítettünk a városházán és azonfelül egy központi bizottságot, mindezt abból a célból, hogy megszervezzük a „Nők Egyesülete Párizs védelmére és a sebesültek ápolására” elnevezésű szervezetet. Kapcsolatba léptünk a kormánnyal, azt hiszem, menni fog a dolog (. . .) Ha a Kommün győz, politikai szervezetünk társadalmi szervezetté válik, nemzetközi szekciókat fogunk alakítani (. . .) Nem készült el időben a parasztoknak szóló kiáltvány. Azt hiszem, hogy egyáltalán nem készült

el, annak ellenére sem, amit (olvashatatlan név) és én mondani tudtunk. A Központi Bizottság nem mondott le azonnal a hatalomról, sok minden baj volt, ami gyengítette a pártokat. De azóta minden jobban szerveződik. Azt hiszem, mindent megtettünk, amit lehetett. Nem nagyon írha tok róla, mert félek, hogy Thiers úr szép szemei belenéznek e sorokba; hiszen még kérdéses, hogy e sorok vivője — egy svájci szerkesztő Bázellből, aki hírt hozott nekem az Int(ernacionáléről) — épségben megérkezik Londonba.

Elisaveta Dmitrieva Tomanovszka levele Hermann Junghoz
(*A. Adamov*: i. m. 121—122. l.)

3.

... A városi bizottságon kívül minden városházán ott volt még a *légiótanács* és a *légió vezérkara* is.

Az elsőről nem mondok semmit. A Központi Bizottság kezében volt és sok bosszúságot szerzett, számos nehézséget okozott más kerületekben dolgozó kollégáim többségének. A konfliktusok egy része jogköri kérdésekből eredt, s nagyban hozzájárult a védelem megbénításához, egységének megbontásához, e nélkül pedig az ügy értelmét veszti és katasztrófához vezet. Az igazság kedvéért el kell azonban ismernem, hogy nekünk a negyedik kerületben alig voltak nehézségeink és harcaink a légiótanáccsal, s még ezek a nehézségek és harcok is sokkal inkább az intézményen magán, mint tagjainak szándékán múltak.

Sokkal szorosabb, sokkal személyesebb kapcsolatom volt a légió vezérkarával, ahol a légió parancsnokhelyetteseként, azaz alezredesként Guilletat polgártárs működött. Nála meg kell álljak néhány percre.

Munkás volt, de a munka művésze, egyike azoknak a kiemelkedő, rendkívüli munkásoknak — sőt inkább művészeknek, mint munkásoknak —, akik a párizsi ipar hírnevét és szerencsését megalapították. Bútortervezéssel foglalkozott. Ha valami külföldi herceg, vagy francia milliomos megrendeléséről volt szó, ő komponálta meg a szalont, a hálószobát, a dolgozó- vagy öltözőszobát stb.; én magam is láttam tőle sajátkezű színes rajzokat, az ízlés és a pompa valóságos kis remekműveit. Körülbelül huszonnyolc éves lehetett. Korán nősült, két gyermeke volt, egy öt éves fiú és egy éppen járnai kezdő kislány. A nemzedékek óta ízig-verig párizsi, már korán saját erejére utalt férfi sápadt volt és törekeny, mint minden jó párizsi; azt hiszem, tüdőbajban szenvedett, ami aláasta erejét. Sosem láttam még jobb férjet, rendezettebb életű, józanabb embert. Minden keresetét hazaadta kis családjának, pedig kora, vérmérséklete, jelleme alapján szerette a szórakozást. Abban a házban lakott, ahol én, egy emelettel feljebb, két levegőtlen, szűk kis manzárd-szobában, ahol a párizsi művész és párizsi munkás teljes rendetlensége uralkodott. Barátságot kötöttem vele.

Abban az időben, mikor a *Marseillaise* harcolt a hatalom ellen, már észrevettem buzgóságát és forradalmi nézeteinek hevét. Március 18-án ott volt a városházán és tevékenyen részt vett a választások előkészítő munkájában. A Kommün alatt a légió parancsnokhelyettese lett. E két hónap folyamán, bármilyen beteg és gyenge volt is — noha nagyon arányos, szép termetű — napi huszonnégy órát töltött szolgálatban; feleségét csak időközönként látta, amikor az néhány percre felkereste őt a városházán; éjszakáit ruhástól egy rossz szalmazsákon töltötte irodája egyik sarkában. Mindég az első jelre, elsőnek kelt fel, mindég mozgásban volt, kegyetlenül agyonhajszolva szervezetét, lóra szállt, hogy a kerület zászlóaljait a harc színhelyére vezesse; hallatlan pazarlással szórta szét erejét, sőt életét is, hiszen nap mint nap láttam sápadt arcán a fáradtság, a betegség pusztításait.

Elmondták nekem, hogy az utolsó héten egy barrikád mögött látták szuronydöfésektől átjárt holttestét.

Részesüljön hát itt az igazságosság és a rokonszenv e végső tanújelében.

Hadd jusson eszébe a fiának, ha életben marad, hogy mivel tartozik e derék honpolgár emlékezetének, aki meghalt, hogy neki jobb jövőt biztosítson.

(*A. Arnould*: i. m. II. köt. 56—58. l.)

IV. A Kommün fegyveres védelme és a hadvezetés hibái

1.

*Edouard Vaillant levele a Wróblewski dísztemetésével
megbízott lengyel bizottsághoz*

L'Humanité, 5. évf. 1908. aug. 12.

... Mindazon honfitársai közül, akik részt vettek a Kommün harcaiban, Wróblewskit becsültem és szerettem legjobban. A londoni emigráció alatt találkoztam vele, ott ismertem meg és ott tanultam meg értékelni kiválóságát. S mennyire sajnáltam azután barátaimmal együtt, hogy — mivel szerénysége mindég távortartotta a Városházától — nem vehettük észre időben, hogy őt kellett volna megbízni a védelem legfőbb katonai irányításával. Mindazok véleménye szerint, akik már előttem megállapították, milyen jól tudta használni a rendelkezésére bocsátott erőket, kikerülhetők lettek volna az elkövetett katonai hibák és a kormánypártiak nem rajtaütéssel hatoltak volna be Párizsba. És mennyire emelte volna a kommunális forradalom nagyságát és későbbi hatását a végsőig tartó védelem, mely minden rendelkezésére álló erőt mozgósít és felhasznál harcában. Akkor ezeket az erőket nem tiporják szét a végső utcai harcok fejtelenségében, hanem jól megszervezve elősegítik, hogy a küzdelem a lehető leghosszabb ideig, a lehető legnagyobb intenzitású legyen.

Wróblewski minden szakmai rutintól mentes intelligenciájával annál is inkább méltó és alkalmas lett volna erre az eredményes vezetésre — ahogy azt már a lengyel forradalomban bizonyította —, mert mint szocialista és forradalmár, teljesen tudatában volt annak, hogy az ügy, amelyért harcolt, a proletariátus nemzetközi forradalmának ügye.

(*M. Dommanget*: Édouard Vaillant, un grand socialiste, 1840—1915. Paris. 1956. 400—401. l.)

2.

Edouard Vaillant cikkéből

L'Humanité, 5. évf. 1908. márc. 18.

Parenttel, akit Varlin után a katonai vezetéssel megbíztak, le kellett volna mondani a védelem megszervezésének minden reményéről.

A Haxo utca felső végén, az erődítmények mellett álló kis házat és kertet feladták; az ellenállás központja és vezetői szombaton a Belleville utcában, a templommal szemben levő XX. kerületi városházán voltak lokalizálva. Ranvier és Trinquet, a XX. kerület képviselője néhány kollegája támogatásával minden lehetőt elkövetett.

A városházát elárasztotta a hírekre éhes tömeg. De ezeket a vereség miatt ideszorult harcosokat most is ugyanaz a kommunár-szellem éltette és egyetlen gyöngeségre vagy egyenlenségre utaló szó nem hangzott el. Az optimista álhírek időnként még visszaadták a reményt, de a végső vereség előjelei egyre szaporodtak. A kormánypárti ügynökök kevésbé álcázták magukat.

Ezeket a városházára hozták, önként vallottak, majd az udvaron agyonlőtték őket.

A délután vége felé Ranvier és Trinquet a városházán maradt, a Kommün többi tagja pedig, akit értesíteni lehetett, még utoljára összegyűlt a Haxo utca jobb oldalán levő ház első emeletén, ahová éppen akkor a XIX. kerület védelménél megsebesült Oudet-t is vitték.

Mintegy tizenöten lehettünk, ebből kettő vagy három aktív forradalmár, a Kommün titkára. Már nem titkolhattuk egymás elől, hogy elérkezett a végső perc, és azt vizsgáltuk, mit lehetne még tenni. Minden jelentés egybehangzóan a kormánypártiak egész Párizsban általánossá váló vérengzéséről adott hírt.

Azt ajánlottam, hogy küldjünk parlamentert a legközelebbi porosz parancsnokhoz, azzal a kéréssel, hogy közvetítse javaslatunkat: a Kommün megmaradt tagjai feltétel nélkül megadják magukat, ha a vérengzések megszűnnek és ha biztosítják a Kommün védőinek szabadságát. A javaslatot, melyet Vallès nagyon támogatott, s mellyel látszólag mindenki egyetértett, elkészítettem.

Befejezve a fogalmazást, alá akartam írni, mikor Constant Martin kijelentette, hogy ez hiba volna; az utókor számára éppen a kormánnyal való tárgyalás és a kapituláció nélküli, harcossá váló fogja megmutatni a Kommün nagyságát. Mások megjegyezték, hogy a javaslat elfogadásának nem sok az esélye, így az, rövid gondolkodási idő után, visszavonásra került.

Ekkor úgy döntöttünk, hogy az ellenállás végének emlékeztetésképpen tételéért igyekeznünk kellene minden elérhető harcost egy végső rohamra összefogni. A place des Fêtes-en volt a találkozó. De már alkonyodott, váratlanul esni kezdett az eső és a kísérlet meghiúsult.

Másnap reggelre egész Párizs a kormánypártiak kezében volt.

(*M. Dommanget*: i. m. 401—402. l.)

3.

...De ez a politikai és társadalmi forradalom megvalósításra várt. Hogy megvalósulhasson, ki kellett volna erőszakolni a fegyverszüneti békét aláíró nemzetgyűlés feloszlását: *harcolni kellett volna és másra se gondolni, csak a harcra.*

A Kommün legnagyobb tévedése, hogy ezt nem értette meg. Nem rendeletekkel és kiáltványokkal kellett volna bombázni a versaillesi gyűlést, hanem ágyúval.

A Kommün gondolt erre, de mindig csak megszakításokkal és erőtlően gondolt rá. A Párizsi gyűlésnek a Charles Longuet és barátai által megálmodott eszményi kommün előtt előbb forradalmi és katonai diktatúrájának kellett volna lennie, egyedüli feladatának tekintve Versailles megtámadását és a győzelem megszervezését.

Danton 1792. augusztus 10-ének előestéjén olyan hadvezért keresett — és talált Westermannban —, aki képes a szekciók szintén tapasztalatlan csapatait a Tuileriák ellen vezetni. A Kommünt, sajnos, azonnal más dolgok foglalkoztatták; igaz, hogy nem volt Dantonja és Rosselből sem tudott Westermannat csinálni.

(*Da Costa*: i. m. I. köt. 311—312. l.)

V. Szemben az ellenforradalmi bírósággal

1.

...Párizs szégyenletes kapitulációjának következménye, a békeszerződés megkötése után a Köztársaság veszélyben volt, a sárba és vérbe dőlt császárságot felváltó emberek... (*Merlin tábornok, a 3. hadtörvényszék elnöke félbeszakítja, felkiáltva: „Sárba és vérbe dőlt!... itt álljon meg. Nem volt-e az Ön kormánya is ugyanebben a helyzetben?”*)... bekapaszkodtak a hatalomba, s közmegevetéstől sújtva, de titokban államcsínyet készítettek elő; állhatatosan megtagadták Párizstól városi tanácsának megválasztását... (*Gaveau őrnagy közbeszólása: „Ez nem igaz!” és Merlin tábornoké: „Ami Ön itt mond, Ferré, az valótlan. Folytassa, de harmadszorra megvonom Öntől a szót.”*)... A becsületes és őszinte lapokat betöltötték, a legjobb hazafiakat halálra ítélték... (*Gaveau őrnagy közbeszólása: „A vádlott nem folytathatja felolvasását. Kérni fogom a törvény alkalmazását.”*)... A royalisták osztozni akartak Franciaország maradványain; március 18-án végre úgy érezték, hogy fel vannak készülve és megkísérelték a nemzeti gárda

lefegyverzését, a köztársaságpártiak tömeges letartóztatását . . . (*Merlin tábornok közbeszólása: „Nos, üljön le, védőjének adom a szót.” De a hivatalból kirendelt ügyvéd kéri, hogy Ferré felolvashassa vallomása utolsó mondatait. Merlin tábornok enged.*) . . . A Kommün tagja lévén, legyőzőinek kezében vagyok. A fejemet akarják, vegyék hát! Soha nem fogom életemet gyávasággal megmenteni. Szabadon éltem, úgy is akarok meghalni. Csak egy szót még; a sors szeszélyes; a jövő majd megőrzi emlékezetemet és megbosszul. (*Merlin elnök újabb közbeszólása: „Egy orgyilkos emlékezetét!”*)

Théophile Ferré vallomása a versaillesi 3. haditörvényszék előtt. Idézi Lissagaray „Histoire de la Commune de 1871” (Az 1871-i Kommün története) c. művében.
(A. Adamov: i. m. 181—182. l.)

2.

L. M. Rossel börtönaplójából

Versaillesi börtön, 1871. június 20—24.

Március 18. előtt leginkább az foglalkoztatott, hogy mire határozom magamat egy párizsi felkelés esetén. A demokrata párt több tagjának egy ostrom alatti mozgalom miatt történt halálra ítéltése és számos újság betiltása fokozta ellenséges érzelmeimet e legyőzöttek iránt, akik tehetetlenek és alázatosak a nemzeti ellenséggel, merészek és arcátlanok a pártokkal szemben.

Az újságokban megjelent a Párizsban levő tűzértségi anyag felsorolása; különösen a hatszáznál több tábori ágyú tűnt fel nekem. Bőségesen volt ott hordozható fegyver és muníció is. E hatalmas anyag bevetése talán lehetővé tenné a győzelem visszaszerzését. Ilyen értelemben írtam egy okos embernek, aki a háború kezdete óta tevékenyen részt vett a párizsi forrongásokban. Pontos felvilágosításokkal szolgált, de válaszából érződött, hogy tehetetlenek, az akciópárt szervezetlen és a mozgalomnak nincs lehetősége. Véleménye ebben a kérdésben határozott és indokolt volt. Az a tény azonban, hogy van annyi hadianyag, ami elég a harchoz, és van egy párt, amely hajlandó harcolni, mindezek ellenére megszáditott. Nem számítottam egy utcai harcokon túlmenő polgárháború eshetőségére.

Március 19-én Thiersnek egy hivatalosan közzétett átirata bejelentette, hogy a kormány és 40 000 főnyi legénység rendezetten elhagyta Párizst. Ez az eset akkor is a felkelés felé sodort volna, ha semmi forradalmi hajlamom nincs. Nem volt elég a gyalázat, ami a háború alatt a hadseregre zúdult, az kellett még, hogy 40 000 ember harc nélkül, egyetlen nap küzdelem nélkül hagyja el Párizst, olyan megvetendő ellenség elől, mint amilyen végeredményben egy felkelés, és azok után, hogy övék volt a támadás előnye — egy forradalmi mozgalom egyedüli, valóban kedvező lehetősége — is.

Este házigazdám, de Lacour úr — kitalálva, hogy már döntöttem — a vacsora alatti beszélgetés során diszkrétan és nagy baráti jóindulattal igyekezett ilyen szélsőséges elhatározástól visszatartani. Ha még visszaemlékszik erre a beszélgetésre, tanuskodása hasznomra lehet. Szavai megindítottak és elszomorítottak anélkül, hogy meggyőztek volna. Előadtam neki, hogy ezt a forradalmat végeredményben a nép csinálta, azok, akik szenvednek a jelenlegi társadalmi rendtől; hogy azok a tévedések vagy bűnök, melyekkel a forradalom beszenyezheti magát, nem tarthatják vissza a becsületes és tanult embereket, hogy e válságos helyzetben az ő pártjukhoz csatlakozzanak; szóval távozásom tulajdonképpen áldozat s a párizsi forradalmi párt csak kényszermegoldás volt az egész ország szerencsétlensége és összeomlása közepette.

Még az este értesültem Thomas és Lecomte tábornok meggyilkolásáról; az ilyen dolgok csak nem elválaszthatatlanok a forradalmaktól.

Éjjel elindultam Neversből és március 20-án reggel értem Párizsba.

Az első elolvasott plakáton Lullier és Assy nevét láttam; ez volt az első, amitől megundorodtam és ami bántott. Tudakozódtam, hogy hol székel a kormány és elmentem a városházára feliratkozni és beosztást kérni.

Március 22-én barátaim bemutatnak a 17. kerületi bizottságnál és a városháza központi bizottsága még aznap kinevezett, a 17. kerületi bizottság pedig megválasztott a 17. légió parancsnokának.

Parancsnokságom első napjai a reakciós mozgalom elleni intézkedésekkel teltek. Ez a mozgalom Saisset tengernagy parancsnokságával szerveződött és főerődítménye a Saint Lazare-i pályaudvaron volt, egész közel az én kerületemhez. A városházára foglyokat hoztak, kiket általában a Versailles felé induló vonatokon tartóztattak le: ellenséges indulatok nyilvánultak meg ellenük. Én mindent megtettem védelmükre, mivel természetesen elleneztem a forradalom ürügyén jelentkező minden erőszakot és eltökéltem, hogy semmi áron nem engedek meg ilyesmit. A fogvatartottaknak emberséges bánásmódot biztosítottam, és akít lehetett, kiszabadítottam, magam kísérve át őket a zigolózó tömegben. Ezek az emberek nyilván némi hállával gondolnak rám, hiszen nagyon közel érezhették magukat az agyonlövéshez.

Saisset tengernagy távozása letörte a reakció reményeit; csaknem azonnal megtörténtek a kömmün választásai, lebonyolításuk a nemzetőrség föderációjának segítségével és hatalmával ment végbe (március 26.).

Nem tudom, hogy a föderáció csinálta-e a március 18-i forradalmat, az azonban biztos, hogy teljesen kisajátította magának és kizárta az ügyekből a legmegbízhatóbb republikánusokat, az Internacionálé legtevékenyebb tagjait, ha azok nem tartoztak a föderáció hierarchiájához. Így aztán mindjárt az elején konfliktusok támadtak a polgármesterek és helyetteseik, bizonyos kerületek republikánusai és forradalmárai, valamint a zászlóalj-kiküldöttekből alakult légiótanács vagy kerületi bizottság között. Ezek a föderáció nevében kisajátították a városi hatalmat, mellyel aztán értelem és néha becsületesség nélkül éltek. Így volt ez a 18. kerületben és a 17-ben, ahol én tartózkodtam.

Amint ez az összeütközés lezajlott, újabbak támadtak a föderáció központi bizottsága és a kerületi bizottság között a választások kérdésében.

A választások befejezése után minden hatalomnak a kömmün kezébe kellett volna visszazállnia. Ebből nem lett semmi, a harc folytatódott a kömmün kiküldöttei és a kerületi bizottságok (vagy légiótanácsok) között.

Ezeknél a viszálykodásoknál folytonosan engem idéztek be, hogy mint a fegyveres erők parancsnoka, állást foglaljak, és én nem kíméltem a kerületi bizottságot — a legostobább kis önkényuralom volt, amit csak el lehet képzelni. Mikor végül a kömmün által delegált előljáróság be akart rendezkedni, a demagógok közt le kellett tartóztatnom a leghatalomravágyóbbat.

E pörpatvarokkal egyidőben azzal foglalkoztam, hogy a 33. és 90. zászlóalj a forradalom mellé állítsam; ez erőszak és baj nélkül sikerült. Foglalkoztam még a kerületemmel szomszédos környék zászlóaljaival is Saint Ouentől Suresnesig.

Saisset tengernagy távozása után a forradalom néhány napig igazi haladást mutatott; a kerületben tizenhét föderalista zászlóaljat számoltam az érkezésem előtti hét helyett. A hadsereg néhány parancsnok nélkül maradt különítménye a föderációhoz csatlakozott; választásokat végeztettem közöttük, melyek jó eredménnyel jártak.

A központi bizottság rövid uralma alatt elrendelte a föderációs zászlóaljak minden káderének újraválasztását; ez volt a parancsnokság igazi buktatója. A választások elég szervezetlenül zajlottak le. A katonai szolgálat, mellyel a zászlóaljak főlegesen túlerhelték magukat, megakadályozta az összehívásokat; állandóan újra kellett kezdeni a választásokat, mert hiányosak, szabálytalanok vagy eredménytelenek voltak. Végül is nagy nehezen, számtalan variáció után sikerült tekintély, képzettség és méltóság nélküli parancsnokokat megválasztani.

A káderek cserélődése és a választások megújítása folytatódott a kormány bukásáig vagy majdnem egészen addig.

Így végződött március. Kerületemben a kommün városházi kiküldötte Malon, Gérardin és Varlin volt. Úgy vélték, hogy komoly katonai segítséget nyújthatok a kommün ügyének és igyekeztek beléptetni a tanácsokba, ahol a katonai kérdések eldőlték.

Ezalatt zajlott le a polgárháború első ütközete parancsnokságom idején. Két felderítő lovasszázad előzőtt Courbevoie körteréről egy környékbeli zászlóaljkülönítményt, s egy tiszt lekaszabolt egy nemzetőrt. A felderítők ezután a neuillyi hídig nyomultak előre, majd visszavonultak a hídfőállást tartó másik különítmény elszánt magatartása láttán.

Másnap kiküldött erős különítményem ellenállás nélkül visszafoglalta az előző nap kiürített körteret, de néhány óra múlva visszatért, mert parancsnokai elhagyták.

A következő nap az ellenség ágyúval tért vissza, elhelyezett egy üteget a körtéren és a neuillyi hidat lőtte; a hidat feladták, mert a lövedékek egész a sáncig hullottak. Ez valószínűleg április 1-én történt. Ekkor azt terveztem, hogy a következő éjjel az asnièresi hídon átlépjük a Szajnát és a vasútvonal mentén megyünk Courbevoie és a neuillyi híd visszavételére. Ez a hadmozdulat nagyon eredményes és április 15-ig nagyon célszerű lett volna, de a csapatok gyenge minősége állandóan megakadályozta sikerét.

Április 1-én — ha jól emlékszem — a légió más parancsnokaival együtt a Vendôme téri vezérkar haditanácsára rendelték. Valószínűleg itt dolgozták ki és itt határozták el a Versailles elleni menetelést, mely Flourens életébe került. Körülbelül két órát töltöttem itt, s látva, hogy semmi komoly dologról nem esik szó, elmentem, miután engedélyt kaptam a Courbevoie ellen tervezett kísérlet végrehajtására.

A kísérlet részben magának a tervnek a hibái, részben a csapatok és a tiszték rossz minősége miatt teljes vereséggel végződött.

Hét zászlóaljjal indultam; együttesen körülbelül 2000 főnyi volt a létszám és három csoportra oszlott, Malon, a saját légióparancsnok-helyettesem és Gérardin vezetésével. Legalább két zászlóalj tökéletesen részeg volt, mások arról panaszkodtak, hogy nem kaptak enni. A menetoszlop eleje, melyet én vezettem, teljes rendben követett, de a többi zászlóalj tisztjeinek nem volt tekintélye; a legénység csakhamar leült az út szélére, veszekedett, panaszkodott, két vagy három ízben pánik is kitört, szóval a legtökéletesebb felfordulás uralkodott. A tiszték egyáltalán nem tettek eleget kötelességüknek. Malon és Gérardin nem kímélte a fáradságot és én is minden lehetőt megpróbáltam, hogy eredményt érjek el, de végül is — belátva, hogy ezekkel az emberekkel lehetetlen az ellenségig eljutni — elhatároztuk, hogy visszavisszük őket a városba. Ám ha lehetetlen volt előrenyomulásra bírni, még sokkal nehezebb volt visszafordítani őket. Kegyetlen éjszakám volt, s úgy éreztem, egy életre megutáltatta velem az ilyen csatározásokat és az ilyen katonákat.

Tudtomon kívül egész éjjel követett néhány republikánus azok közül, akik elsődrendű feladatuknak tekintik a hivatalviselő emberek minden tétének és minden mozdulatának szigorú ellenőrzését. Ez az ellenőrzés rám nézve nagyon kedvező eredményt hozott, s a jellememről adott véleményük, valamint Malon és Gérardin véleménye alapján rövidesen behívtak a hadügyminisztériumba.

Az asnièresi hídnál majdnem lelőttek a nemzetőreim. A városházára visszatérve első reakcióm az volt, hogy a légió fegyelmét erősen meg kell szigorítani és szelektálni kell a tiszteket az alkalmatlanoknak a vezetésből való kizárására, de már az első ilyen irányú intézkedésem megsértette a kerületi bizottság érzékenységét és letartóztattak. Három megbízott igen szabályosan, bekísért a rendőrprefektúrára, ahol rögtön bezártak. Ez április 2-án, reggel 7 óra felé történt. Halálosan fáradt voltam és mélységesen utáltam a forradalmat, a forradalmárokat, a nemzetőrséget és a nemzetőröket. Azonnal elaludtam és 11 óra felé az őr ébresztett fel, aki ugyanolyan hanyatt-homlok eltávolított, mint ahogy ide behoztak. Egy előttem teljesen ismeretlen tiszt elintézte szabadlábra helyezésemet.

Hazatérve egyetlen gondolatom a Párizsból való távozás volt, s végigaludtam a napot, hogy a tíz nap sorozatos fáradalmaim kipihenjem. De másnap, április 3-án ugyanaz a tiszt, ak

előző nap kiszabadított, — megtudván címemet a 17. kerületben — levelet hozott Cluserettől, melyben felkér, hogy legyek vezérkari főnöke a hadügyminisztériumban.

Az történt, hogy a katonai hatalmat, melyet a Központi Bizottság uralmának végén Eudes kapott meg, később megosztották Eudes, Bergeret és Duval között. A három tábornok április 1-én, a már említett haditanács alkalmával, kitervezett egy támadást Versailles ellen; ez a szerencsétlen kimenetelű asnièresi hadművelettel egy időben zajlott le. Az eredmény ismeretes: a szerencsétlen Flourens és Duval halála, és főleg igen sok fogoly. Az Eudes—Bergeret—Duval triót még a vereség napján leváltották és a főparancsnoksággal Cluseret-t bízták meg.

Azt mondták, hogy kinevezésemet a 17. kerületiek befolyására a hadügyi bizottság erőszakolta rá. Ez elképzelhető, mert úgy láttam, velem szemben tanúsított magatartása mélyén volt bizonyos irigység, enyhítve azzal az érzéssel, hogy szüksége van rám. Bárhogy is történt, felkérő levele rendkívül udvarias volt. Már huszonnégy órája kerestek és Párizs összes höltönét átkutatták, hogy megtaláljanak.

A vezérkari funkciók iránti ellenszenvem és előbbi bosszúságaim ellenére azonnal eleget tettem a felkérésnek. Reménykedtem a forradalomban; úgy éreztem, nem szabad visszautasítanom.

E perctől kezdve állandóan olyan sokoldalú, olyan összefüggéstelen ügyekkel voltam elhalmozva, hogy szinte képtelen vagyok a legfontosabbakra visszaemlékezni, s főleg időpontokat megadni.

(*L. N. Rossel*: i. m. 218—225. l.)

3.

Vádirat

Rossel hadmérnök-százados úr a Poroszország elleni háború alatt Metz várában szolgált. A poroszok bejövetele napján áruhában megszökött és Belgiumon, Anglián keresztül Toursba ment Gambetta úrhoz.

Ez utóbbtól azt a megbízást kapta, hogy utazzék Észak-Franciaországba és vizsgálja meg, milyen katonai erők és milyen védőeszközök állnának ott rendelkezésre. Visszatérésekor, december első napjaiban alezredessé és a neversi tábor parancsnokává nevezték ki. Ebben a tisztségben találja a párizsi felkelés kitörése.

Egy — a lapokban közzétett — átiratból megtudja, hogy a kormány elhagyta Párizst, s a város a forradalmi mozgalom kezén van. Rossel úr nem habozik; azonnal ír a hadügyminiszternek Versaillesba és értesíti, hogy úgy döntött: elhagyja szolgálati helyét és Párizsba megy, felajánlja szolgálatait a felkelőknek.

Rossel úr felismeri a levelet, bevallja, hogy megírásakor tökéletesen tisztában volt a tett súlyosságával, melyet mint tiszt elkövetett, sőt, hogy nem idegen befolyás bírta rá erre. Elismétli a vizsgálóbírónak, hogy egyrészt tudta: a kormány védekezni fog, másrészt figyelembe vette a forradalmi mozgalom jelentőségét, mely valójában egy polgárháború kezdetét jelentette, s azonnal a lázadók oldalára állt.

Párizsba érkezve rögtön kapcsolatba lép a 17. kerületi bizottság tagjaival; bemutatják őt a városháza központi bizottságának, s megkapja a 17. kerület légiójának parancsnokságát. A légió fegyelmének megszilárdítása érdekében kifejtett buzgalma nem tetszik a kerületi bizottságnak, és április 2-án letartóztatják.

Egyik tisztjének jóvoltából kiengedik és Cluseret úr, megbízott hadügyminiszter őt választja a vezérkari főnök állásának betöltésére. Április 20-ig marad ezen a poszton. Ekkor beadja — és elfogadják — lemondását, de a szolgálatot félhivatalosan a hónap végéig ellátja. Április 30-án ideiglenesen megbízott hadügyminiszterré nevezik ki.

A megbízott hadügyminiszterre való kinevezés előtti időszakban Rossel urat a Kommün a haditörvényszék elnöki tisztjébe helyezte. A Kommün által felállított haditörvényszék fő feladata olyan polgártársak elítélése volt, akik megtagadták, hogy a francia hadsereg ellen harcoljanak.

Főbb büntetésként a halált, a kényszermunkát, a fogházat stb. alkalmazták. Leggyakrabban a halálbüntetés szerepelt.

Az elnök kitünt hajlíthatatlan szigorával és azzal a heves buzgalommal, melyet a Kommün szolgálatában egész május 10-ig lankadatlanul kifejtett.

Kétségkívül buzgalma miatt választották a tisztség betöltésére, melybe április 30-án beiktatják.

A parancsnokságától származó és általa aláírt első rendeletek megjelentek a Kommün hivatalos lapjának május 2-i számában; a vezérkar tisztjeire és a forradalmi tüzérség összpontosítására vonatkoznak. Május 9-ig minden nap új rendeletek és határozatok jelennek meg a hadügyminiszter aláírásával. Munkájában Rossel urat egy Arnold, Avrial, Delescluze, Tridon és Varlin nevezetű egyénekből összeállított bizottság segítette; ezek bizonyos részfeladatokat láttak el, de minden kezdeményezés Rossel urat illette.

Május 10-én a Kommün elrendeli Rossel úr letartóztatását. Még van ideje megszökni egy bizonyos Gérardinnal együtt és Párizsban rejtőzködik június 7-ig, amikor is a törvényes hatalom hivatalnokai véglegesen letartóztatják, a keleti vasúttársaság felügyelői egyenruhájában; még — egy bizonyos Tirolayhoz, egy vasúti felügyelőhöz címzett — levelet is kapott a la Villette-i gazdasági hivatal vezetőjétől, abból a célból, hogy személyazonosságát meghamisíthassa. Miután több tanú felismeri, hajlandó bevallani nevét és rangjait.

Rossel százados azzal, hogy egymás után elfogadta a légióparancsnoki szolgálatot, a haditörvényszék elnöki tisztét és a hadügyminiszterséget, önként vállalt katonai funkciókat a felkelés szolgálatában. Mint miniszter részt vett a kormányzatban; a Kommünnel tökéletes egyetértésben hozott rendeleteit és határozatait mind végrehajtották.

A miniszterként töltött idő alatt szakszerűen irányította a legitim kormány hadserege elleni hadműveleteket. Bár nem volt a Kommün tagja, május 10-ig mindent megtett annak győzelméért, s elfogadván a ráruházott katonai hatalmat, felelőssé vált a fegyveres felkelő csapatok vezetői által elkövetett tettekért.

A május 10-én történt letartóztatás semmit nem von le bűnösségéből. A letartóztatás egyedüli oka túlbuzgalomban, túlzott aktivitásában és a Kommün tagjainak gyanakvásban keresendő.

Végül — ahogy ő maga bevallja — semmiféle idegen befolyás nem diktálta magatartását, melynek minden felelősségét vállalja, s katonai hivatása, valamint a hadseregben betöltött rangja ellenére sem habozott, hogy Franciaország ellen harcoljon.

E tények ismeretében úgy véljük, hogy Rossel (Louis-Nathaniel) hadmérnök-századost haditörvényszék elé kell állítani az alábbiakért:

1° Elkövette a belső dezertálás bűnét;

2° részt vett egy merényletben, melynek célja a kormányforma megváltoztatása és — a polgárok egymás elleni felfegyverzésével — a polgárháború kirobbantása volt;

3° fegyveres csapatokat állított és állíttatott; katonákat toboroztatott és soroztatott, a törvényes hatalom rendelete és engedélye nélkül fegyvert és muníciót szállított és vásárolt;

4° mint parancsnok támadásra és védelemre vezetett fegyveres csapatokat a birtokokat, erődöket, raktárakat, arzenálokat és állami épületeket rablás és pusztítás céljából elárasztó fegyveres bandákkal harcoló állami hatalom ellen;

5° ezzel, mint katona, megtámadta Franciaországot.

E bűnök és büntetéseik a katonai törvénykönyv 231, 293, 204 és 238. paragrafusára, valamint a büntetőtörvénykönyv 91, 92, 96, 97. paragrafusára alatt találhatók.

(L. N. Rossel: i. m. 328—330. l.)

Rossel peréből

Elnök: Nincs más mondanivalója azzal kapcsolatban, hogy Párizsba érkezése után miért állt azonnal nyíltan a felkelők oldalára? Hiszen nem egy Poroszország elleni mozgalomról, hanem egy Franciaország elleni, a hadsereg és a francia kormány elleni felkelésről volt szó.

R.: Az ellenzék egyes tettei előzőleg igen erős poroszellenességről tanúskodtak. A párizsi nép első szabályellenes cselekedete az ágyúk megszerzése volt, megakadályozandó, hogy azok a poroszok kezére kerüljenek. Nagyon poroszellenes közhangulat uralkodott.

Elnök: Ez az érzés a franciák részéről egész természetes, de Ön a metzi és párizsi események óta nagyon jól ismerte a lehetőségeket. Az utolsó pillanatban és egy meggondolatlan lépéssel már hiába próbáltak volna a szomorú helyzetet változtatni.

R.: Akkor még nem tartottunk az utolsó pillanatnál, s még ma is meg vagyok győződve róla, hogy ha folytatjuk, a harc a mi javunkra dőlhetett volna el.

Elnök: Mindenkinek jogában áll szabadon véleményt alkotni.

R.: A terület teljes felszabadítását és a francia hadsereg bosszúját akartam.

Elnök: Gondolhatta volna, hogy a kommün nem fogja kiüzni az ellenséget a francia földről, miután első dolga volt tudatni a poroszokkal a reguláris kormány által aláírt béke elismerését. Bizonyára tudott erről.

R.: Csak a kommün vége felé szereztem erről tudomást, amikor már késő volt. De — főleg kezdetben — meg voltam győződve róla, hogy végül is ki fogjuk űzni a poroszokat.

Elnök: S e cél érdekében azon kezdte, hogy harcol tegnapi bajtársai ellen?

R.: Ó igen, tábornok úr, ez kegyetlenül érintett, de amikor elhatározásom megszületett, még nem tudtam, hogy a hadsereg melyik oldalra áll.

Elnök: A kommün tárt karokkal fogadta, mert tiszt volt.

R.: Kezdetben nem álltam kapcsolatban a kommünnel. Néhány fiatalember bemutatott egy kerületi bizottságnak, s az egy légió parancsnokságával bízott meg.

Elnök: Ön szerint tehát nem a becsvágy volt az indítóoka?

R.: Egyetlen célom az volt, hogy sikerüljön kiüzni az idegeneket Franciaországból.

Elnök: A polgárháború kiobbantása nem valami értelmes eszköz volt e cél eléréséhez.

R.: Mindenképpen új hadsereget kellett szerveznünk, mivel a kormány elbocsátotta a hadsereget, s ugyanakkor pénzt adott a poroszoknak, hogy azok rendbehozzák a sajátjukat.

Elnök: Ha Franciaországban valaki elárulja zászlaját, még ha sikerül is, homlokán marad az áruló bélyege és ez a bélyeg letörölhetetlen.

R.: Nem akartam áruló lenni, hazám iránti odaadásból cselekedtem. A történelem sok ilyen tettet jegyzett fel, s ezek soha nem hagytak foltot azokon, akik véghezvitték őket. 1814-ben, mikor Ney és Labédoyère fellázította a hadsereget a képviselőház és a kormány — az általam megtámadottnál sokkal szilárdabb kormány — ellen, az egész hadsereg követte őket, eltépték a fehér lobogót, mely akkor Franciaország lobogója volt és a trikolorot tették helyébe. Nos, ez semmi foltot nem hagyott Waterloo hőseinek homlokán.

(L. N. Rossel: i. m. 332. l.)

VI. A Kommün emléke

1.

Edouard Viillant cikkéből

Le Cri du Peuple, 1884. márc. 19.

Azok közül, akik nem élték át az ostrom aggodalmait, s főleg harcait, sokan még ma is találynak látják a Kommünt. Egy név vereségbe hajszolja, a nagy zsenialitás megzavarja őket. Rövidlátó híralatukban megrekedve nem látják az akkori Párizs mellett az országot, melynek egész sorsa ott dől el az ostromlott falak között és nem látják a Párizsi Kommünben magát Franciaországot, az államot.

Azok számára viszont, akik a kerületi éberségi bizottságokkal és a Corderie Központi Bizottságával együtt hosszú hónapok óta hiába apelláltak az árulóknak behódoló és általuk ronlásba döntött párizsiak megtévesztett hazaszeretetére; a forradalmi kisebbség számára, amely március 18-án maga mellett találta a felkelő Párizst, ez a nap megtorlás volt október 8-ért, október 31-ért és január 22-ért. Azok a vereségek készítették elő ezt a győzelemet.

Az ostrom nyomorúsága után, állítólagos védői által az ellenségnek kiszolgáltatva, elárulva a Köztársaság iránti gyűlöletből, az éhínség kegyetlen kínjai, a monarchia és a reakció fenyegetései közepette, a kapituláció feletti kétségbeesésében Párizs felébredt és felkelt, telve haraggal. Az arcátlan tulajdonosnak, a pénzsóvár polgárnak, aki — hogy újból igába hajtsa — el akarta venni tőle a fegyvereket, melyeket nem engedett használni az idegen ellenség ellen, ágyúlövéllyel válaszolt.

A régi világ viaskodott az újjal. A forradalmi proletariátus első ízben volt ura a hatalom egy részének s megpróbálta megszerezni az egészet, tudva, hogy csak önmagában található meg a mindenható szabadító eszközt, mely — leverve az ellenállást, eltörölve kiváltságokat és osztályokat, bérmunkát és munkaadókat — feltárja majd előtte az egyenlőség és jólét új társadalmának kapuját.

A Kommün sokkal inkább volt ez a létért, a szociális köztársaságért folytatott harc, mint a rászédett hazaszeretet lázadása. Ez adja meg nagyságát. Mindenki számára a harcok forradalom maradt, a felfegyverzett proletariátus támadása a hatalom megszerzéséért.

A győztes kiváltságosok gyilkossággal és üldözéssel torolták meg rettegéseiket a legyőzött proletariátuson. A kapitalizmus helyreállította uralmát, a munkás újra haláláig kizsákmányolt, csendőrrel fékentangott rabja lett.

De a különböző nemzetek proletárjai átvették a Kommün örökségét és a harc, más formában, mindenfelé elterjedve, már bukásának másnapján újakezdődött.

A legyőzöttek erőre kaptak, feléledtek és a megdőbbent győztes hátrálni kezdett, érezve a vihar előszelét és a közeledő vereséget.

(*M. Dommange*: i. m. 399—400. l.)

VII. Ahogyan az írók látták a Kommünt — kívülről

1.

Emile Zola cikkeiből

Ma még túl közeli az események. Nem tudjuk megítélni őket. De persze bevallom, hogy én a nyomorultul vitatkozó Versailles és az urnák előtt kibékülő Párizs közül ösztönösen e nagy és nemes város mellett vagyok . . .

La Cloche, március 28.

Nagy reményeim vannak. Nincs ellenemre, hogy Párizs egy fölkeléssel szerzett érvényt akaratának. Ez elgondolkoztatja majd Thiers urat . . .

És az sincs ellenemre, hogy a fellázadt Párizs a nyugodt és hideg Thiers urral áll szemközt. Ez az ember és ez a város egymást kiegészítve jó egyetértésben fog élni.

La Cloche, március 29.

*

Soha meg nem értethetik egy egyszerű és egyenes gondolkodású munkással, hogy a XI. kerület, melynek majdnem négyszer annyi lakosa van, mint a XVI-nak, miért küld mégis csak négy tagot a községi tanácsba, ugyanúgy, mint amaz. A panaszok könnyen érthetőek és gúnyos szabatossággal egész Párizs azt fogja mondani, hogy félnek a XI. kerülettől. Hiszi-e, hogy a szabadság és a rend sokat nyer ezzel a szemfényvesztéssel?

La Cloche, április 15.

*

Szűzszakasztó olvasni a versaillesi lapokban a halottak és sebesültek névsorait. Majdnem mind munkás: házasok, négy, öt gyerekük van. Szegény emberek . . .

Le Sémaphore, 1871. ápr. 28.

*

Sikerült egyet sétálnom Párizsban. Borzasztó volt . . . Csak a híd alatt felhalmozott rengeteg hulláról akarok beszélni. Nem, soha el nem felejttem azt a szörnyű szorongást, amit a vontatóútra vaktában odavetett, nagy halom véres emberi test látványa okozott. A fejek és a végtagok iszonyú ficamokban keverednek egymással. A gomotyagból eltorzult arcok merülnek fel . . . A lábak lelógznak, vannak szinte kettészelt halottak, mások viszont olyanok, mintha négy kezük és négy lábuk volna. Ó, ez a gyászos hullatömeg . . .

Le Sémaphore, 1871. május 31.

(A. Adamov: i. m. 259—261. l.)

2.

Gustave Flaubert

George Sandhoz írott leveleiből

Úgy látom, „az új Athén” vadságban és ostobaságban felülmúlja Dahomeyt. Hát nem visszatér a Párizsi Kommün a legsötétebb középkorba? Különösen a házbérek kérdése ragyogó. A kormány most természetjoggal foglalkozik: beleavatkozik a magánemberek közötti szerződésekkébe. A Kommün azt állítja, hogy nem tartozunk azzal, amivel tartozunk, s hogy egy szolgáltatás nem fizethető másik szolgáltatással. Óriási butaság és igazságtalanság.

Sok konzervatív, aki rendszeretből meg akarta tartani a köztársaságot, most majd sajnálni fogja Badinguet-t és szívében a poroszokért kiált. A Városháza emberei új irányt szabtak a gyűlöletnek. Ezért haragszom rájuk. Úgy látom, hogy ilyen mélyre még soha nem süllyedtünk. Mit mondjunk a szocialistákról, akik Badinguet és Guillaume eljárását utánozzák: rekvirálások, újságbetiltások, ítélet nélküli kivégzések stb . . .? Ó, milyen erkölcstelen állat a tömeg s milyen megalázó embernek lenni!

1871. március 31.

Én nem úgy vagyok vele, mint sokan, akik bánkódnak a párizsi háború miatt. A magam részéről ezt elviselhetőbbnek találom, mint az inváziót. Nem lehet többé kétségbeesni, s ez megint csak elaljasodásunkat bizonyítja. „Ó, hála istennek, itt vannak a poroszok!” — ez a polgárok általános jelszava. Egy zsákba tenném őket a munkás urakkal és be velük a folyóba! Ez menni

fog egyébként, s aztán majd visszatér a nyugalom. Nagy, sivár ipari ország leszünk, mint Belgium. Párizs (mint közigazgatási központ) megszűnése színtelenné, nehézkessé teszi majd Franciaországot. Nem lesz többé szíve, nem lesz többé központja, s azt hiszem, nem lesz többé szelleme sem.

Ami a haldokló Kommünt illeti, ez a középkor utolsó megnyilvánulása. Reméljük, utolsó.

Gyűlölöm a demokráciát (legalábbis azt, amit Franciaországban értenek ezen), azaz a kegyelem felmagasztalását az igazság rovására, a jog tagadását, egyszóval a társadalomellenességet.

A Kommün rehabilitálja az orgyilkosokat, ahogy Jézus is megbocsátott a latroknak, és kirabolják a gazdagok palotáit, mert megtanulták átkozni Lázárt, aki nem volt rossz gazdag, csak egyszerűen gazdag.

„A köztársaság minden vitán felül áll” fölé ezzel a hiedelemmel: „A pápa csalhatatlan.” Mindig formulák! Mindig istenek!

Az utolsóelőtti isten, az általános választójog kegyetlenül megréfta híveit a „versaillesi orgyilkosok” megválasztásával. Miben higyjünk hát? Semmiben! — ez a bölcsesség kezdete. Ideje volt megválni az „elvektől” és áttérni a tudományra, a vizsgálatra. Az egyetlen értelmes dolog (mindég ide lyukadok ki) egy mandarinokból álló kormány, feltéve, hogy a mandarinok tudnak valamit, sőt sokat tudnak. A nép örök kisebbség és — a társadalmi elemek hierarchiájában — mindég utolsó helyen fog állni, mert ő a mennyiség, a tömeg, a határtalan. Nem fontos, hogy sok paraszt tudjon olvasni és ne hallgasson többé plébánosára, de végtelenül fontos, hogy olyan emberek, mint Renan vagy Littré éljenek és meghallgassák őket. Jólétünket most egy *legitim arisztokrácia* jelenti; érték ezen olyan többséget, melyet nem csak száma tesz azzá.

1871. április

*

Párizsból jövök és nem tudom, kivel beszéljek. Megfulladok. Le vagyok sújtva, helyesebben undorodom. A hullaszagot kevésbé utálok, mint az önzés minden szájából kiáradó miazmáit. A romok látványa semmi a párizsiak óriási ostobasága mellett. Igen kevés kivétellel mindenkit köztönivaló bolondnak találtam.

A lakosság egyik fele szeretné megfojtani a másikat, s az is hasonló érzelmekkel viseltetik iránta. Ez tisztán olvasható a járókelők szemében.

És a poroszok nincsenek többé! Mentegetik és csodálják őket. Az „okos emberek” német állampolgárok akarnak lenni. Állítom, hogy le kell mondani az emberi fajról.

1871. június 10.

(A. Adamov: i. m. 255—258. l.)